

Homokember

Megálltam szobám ablaka előtt, és kitekintettem a kertünkre. Néztem a szállingózó havat, ahogy a fenyőfa tűlevelein megmaradva téli hangulatot varázsolt. Alig sülyedt nulla fok alá a hőmérő higanyszála. Szép volt, ahogy így november végén incselkedett a tél. Eszembe villant egy mondat, amelyet néhány napja hallottam: „A szakadó hótól átázva, rémült arcú emberek ácsorogtak a mínusz harmincöt fokos hidegben.” Beleborzongtam. Felfoghatatlan a természet e zord ereje. A meleg szobában íróasztalomhoz léptem, s kezembe vettem az ott heverő fényképek egyikét. Hosszasan néztem a sokatmondó képet. Alig egy hete készítette a felvételt egy kedves barátom Erfurtban. A képen egy lenyűgöző emlékmű előtt elmélyülten álló, meghatott idős úr látható. Élesen jelent meg szemeim előtt az esemény, amelynek egy pillanatát rögzítette a fényképezőgép. A szemet összehúzó délutáni nap fényében élénk zölden pompázott a szépen nyírt pázsit, melyen kicsiny fehér szirmú virágok virítottak a gyepe hullott, az ősz varázslatos színeit felvonultató falevelek között. Az emlékmű rozsdás vasalakjai mellett, a megemlékezés áhítatában ácsorgó öregurat nézve, e szép színes kép lassan átváltott szemeim előtt a negyvenes évek mozi-híradóinak fekete-fehér képeire. Szinte hallani véltem a filmvetítő monoton fémhangját. E képzeletbeli vásznon, az emlékmű helyén, úgy ötven férfi állt egyenesen, méltósággal egymás mellett. Néme-lyikük szeme az égre tekintett, s az ajkak halk imát mondtak. A néhány lépésnyire álló, a kivégzést irányító tiszt jelzésére puskaropogás hallatszott, majd gyászos csönd telepedett a helyre. A fájdalmas csendben lerogytak, eldőltek az élettelen testek, és az esővízre áhítózó anyaföld magába szívta szülőlteinek piros vérét...

Letettem asztalomra a fényképet, de szemeim előtt tovább pergett a régi film... Egy építkezés helyszínét látom. Az embermagasságú téglafal mögött a felállványozott állásokon kőművesmesterek és fiatal segédek szorgoskodnak. Egy tizennégy éves ifjú legény karjai feszülnek meg, és két, malterrel teli vödörrel halad a keskeny pallón egyensúlyozva. A téglakupac mellé érve leteszi a vödörket, letörlő homlokáról a verejtékcseppeket, majd a felkapott üres vödörrel könnyedén, füttyörészve lépked lefelé. A délutáni nap eközben sűrű felhők mögé bújik. A meszes-

gödör mellett felgyűrt ingujjú szöke srácok viccelődnek egymással a falazóanyag keverése közben.

– Hozzad a masszát, Ludwig! – halatlatszik a mester kiáltása.

Válaszadás helyett a legény mosolyogva – ahogy társai megszokták tőle – igyekszik a nehéz vödörrel felfelé a pallón. A hosszúnak tűnő órák múlásával emelkedik a téglafal, s egy majdani iskola termei válnak láthatóvá az utca járókelői számára is. Nem könnyű kenyérkereset, de zokszó nélkül dolgozik az ifjú segéd, aki ágyban fekvő, betegeskedő édesanyjára gondolva emeli több százszor a hol teli, hol üres vödörket. Közben a szemerkélő esőben, a bakancsok mélyítette nyomokban pocsolyává gyűlt a lehullott víz. A csúszóssá vált pallón óvatosan lépkednek a legények. Mosolygós arccal, füttyjelekkel figyelmeztetik egymást, amikor hirtelen lelassul minden mozdulat, és a tekintetek a telek rozogán összetákolat kapuján áthaladó egyenruhás alakok közeledtét figyelik.

– Ludwig Baumann! – hangzik a kiáltás. – Baumant keressük, jöjjön ide! – s a három egyenruhás alak megáll a homokkupac előtt. A szöke fiú kérdően néz összes mesterére, aki laza fejmozdulattal küldi tanítványát az öt kereső emberekhez. Mindenki jól tudja e szokványos látogatás célját. Néhány fiatal legény szeretne hallótávolságon belülre jutni, ezért közelebb húzódik a homokkupachoz. Rövid szóváltás végén a három egyenruhás – ketten talán egyidősek lehetnek Ludwiggal – elhagyja az építkezés területét.

A legény a megszokottnál nagyobb, s gyorsabb léptekkel érkezik meg malteros vödreivel az állásra. Hans mester nem nyúl a vödörhöz, hiszen a másik is még félig van a tejfeles sűrűségű malterrel.

– Na, mikor kész, fiam, abba a fene nagy Hitlerjugendba? – kérdezi bajusza alól motyogva a mester.

– Nem megyek! – válaszolja büszkén Ludwig. Engem senki se ugráltasson!

A sok mindent megélt ősz mester hangos, sokatmondó hümmögését gyors kézmozdulatok követik, és már nyújtja is a kiürült vödört az elégedett segédnek.

– Na, ugorj, és hozd azt a masszát, te gyerek! – hangzik a derűt teremtő felszólítás a főnök szájából...

Néhány hét múltán, miközben már az iskola termeinek vakolását végezte a kőműves brigád, újból megtörtént Ludwigunk agitálása a Hitlerjugend-

ba. A toborzók ugyanolyan sikertelenséggel hagyták el ismét az építkezés területét, mint az első alkalommal. A fenyegető szavakat mormoló agitátorok távolodó fekete-fehér képei lassan a jelen színes képeire váltanak...

Erfurti szállásunk alagsorának konyhájában szorgoskodik kis csapatunk. Gyuri és Tomi a kamerát és a számítógépet helyezi üzembe, miközben az öregúr halk beszédét hallom. Zoli ajkáról érthetővé válnak a németül mondott szavak. Baumann úr arra kér minket, tartsuk szem előtt, hogy ő csak egy egyszerű segéd volt. Az idős úr arcát nézem. Fejmozdulatai halvány, de észrevehető feszültséget sugároznak. Bevallom, nem értem a dolgot, ennek az embernek a zavartságát. Hiszen lakásán az elmúlt években egymásnak adták a kilincset a német lapok újságírói, brémai otthonában TV-stábok kamerái forogtak, többek között a BBC-é is. Ahogy telnek a beszélgetés percei, úgy világosodik meg előttem is szerénységének lényege. A kicsinység, amiről a magunkfajta annyit papol, itt, ebben az egyszerű emberben láthatóvá válik. Gyuri zseniálisan, pedagógiai módon, mesteri ügyességű bábjátékkal megszeli a távolságtartó öregurat. És a bácsi mesél, vagyis beszámol a múlt valóságáról. A régi film tovább forog e különös vetítógépben...

A Haditengerészet egyik bázisát látjuk. Amíg a filmkockák képei a laktanya épületeit mutatják, addig a narrátor hangja hallatszik: „Besorozását követően erre a kiképzőbázisra szállították a fiatal kőművesegedet. A kiképzés hosszú és nehezen eltelt hónapjai álltak már mögötte. Az eddig látott mosolygós gyermekarc megváltozott. A fájdalom ráncai teszik markánsná arcvonásait. A kellenél hamarabb vált felnőtté. Édesanyja elvesztése után édesapja csak reá számíthatott otthon. Haza kívánczott. Nem tetszett neki a sereg, nem akart ő katona lenni. A szöke fiatalembernek az értelmetlen, feleslegesnek vélt parancsok végrehajtása, illetve a parancsok megtagadásának következményei jelentettek nehézségeket. Az eltelt hónapok során számos alkalommal büntették meg parancsmegtagadás vétsége miatt. Így felettesei és néhány társa szemében is szálkává vált. De az igazi bajtársak barátot találtak benne.”

Közben a megfakult képek az étkezőbarakkot mutatják, amint Ludwig

éppen egy büntetésből elvégzett munkából tér vissza. Éhesen ül le a rozoga étkezőasztal mögé. Gyorsan kanalazza csajkájából a kihűlt ételt, amikor egyik előljárója Ludwig elé, az asztalra dobja sáros bakancsát. A kenyere fröccsent sár látványa túltöltötte azt a bizonyos poharat Baumann-nál. A sáros lábbeli a tiszt lábai előtt landol a porban. Ezen újabb, sokadik parancsmegtagadása miatt a századparancsnok előtt találja magát...

Az újabb magánelzárás helyett a büntetése: áthelyezés. A filmképek a bordeaux-i kikötői századot mutatják: különböző méretű fabarakkok között menetelő egyenruhás férfiakat, teherautók, ágyúk sokasága között szorgoskodó katonákat...

Szokványos laktanyai kép – gondolhatná a néma szemlélő, de nem az. Ez a hely valahogy kilóg a sorból. Itt nem nézik csodabogárnak az ilyen Ludwig-féleket. A különböző egységek bomlasztó, renitens egyéneit gyűjtötte magába ez a század. A hasonló gondolkodású férfiak hamar egymásra találtak. Így történt ez Baumann-nal is. Az őszinte, mély beszélgetések baráttá kovácsolták Kurt Oldenburggal. Nem értették, hogy voltaképpen mit is keresnek a seregben. Nem álmodoztak katonai karrierről. Otthon szerettek volna lenni, házat építeni, kertészkedni. Élni nyugodtan, gondtalanul. A században tapasztalt események, a háborúról, a frontokon történt harcokról szóló beszámolók, mind növelték ellenszenvüket itteni élethelyzetükkel szemben.

Az egyik rendhagyó délelőttön – a kötelezően megnézendő propagandafilmen – az a különös bajszú nagyvezér több életteret követelt a német népek Keleten. Délutáni beszélgetésük alkalmával felmerült e gondolkodó bajtársak fejében a kérdés: Vajon mi lesz majd az ott élő emberek, népek sorsa? Az ilyen és a hasonló kérdések, melyek gyakori beszélgetéseik alkalmával előjöttek, dezertálási tervek készítésére ösztönözték őket. Közben a keleti fronton történt győzelmek, előrenyomulások, stratégiai fontosságú helyszínek elfoglalásai lelkesítették a katonákat. A propagandagépezet is igyekezett minden módon támogatni ezt a világoralmi törekvést. A *Wochenschau* c. lap díshimnuszokat zengő írásaihoz mellékelte képek látványa sokkoló hatással volt a két fiatalemberre. A fronton több millió szovjet katonát kerítették be a német csapatok. A tél ott kegyetlen. A mínusz harmincöt fokos hideg önmagában is egyenlő a halállal. A lap felkérte olvasóit, hogy gyűjtsenek meleg ruhákat a német ka-

tonáknak. (Csak a németeknek!) A bizonyosság, hogy emberek százazrei fognak elpusztulni a hidegben az éhségtől, a reményvesztettségétől szenvedve – ez tetté érlelte Ludwig és Kurt dezertálási szándékát. Az éj leple alatt pisztolyokat loptak maguknak, és elszöktek. Franciaország még meg nem szállt területére akartak menekülni. Akadtak francia segítők, akik civil ruhába bújtatták őket, és megmutatták a menekülési útirányt. Egy új élet lehetőségének reményeivel és barátságuk erejében bízva mentek, kúsztak-másztak a sötét éjszakákban. Bármennyire igyekeztek óvatosak lenni, a határsávban mégis feltartóztatta őket egy német járőr. Mindkettőjük zsebében ott lapult a fegyver, de egyikük sem volt képes megölni a járőrt. Tisztában voltak azszal, hogy ha megadják magukat, bíróság elé kerülnek, és halálra ítélik őket. A barátok egymásra néztek – és megadták magukat...

A fekete-fehér képeken a bordeaux-i börtön komor épületét láthatjuk, ahol halálos ítéletére vár a két dezertőr. A börtöncella képei lehangozóak. A zsúfoltság szó is értelmét veszti. A kétszemélyes cellában tízen nyomorognak. A német foglyok mellett olyan spanyol elítéltek kuporognak egymás mellett, akik Franco diktatúrája elől menekültek Franciaországba. Az ítélet nem volt kérdés egyetlen fogva tartott számára sem. Tudták, hogy halálra ítélik őket, és az ítéletet a helyszínen végre is hajtják. Ahogy Ludwigot, Kurtot is kegyetlenül megkínózták. Ki akarták szedni belőlük francia segítők kilétét. A barátok ebben is egyik maradtak, mivel egyikük sem fedte fel bátor segítőiket.

A halálzárkában tengődő elítélt életét felesleges ecsetelgetni. Minden este abban a tudatban hajtja álmokra a fejét – ha egyáltalán tudja –, hogy talán az az utolsó éjszakája. A reggeli ajtónyitások hallatán másként ver a szív. Hogy milyen e kegyetlen halál, nem titok számukra. Nap mint nap végig kellett nézniük társaik kivégzését. Eközben a bíróság egy másik tárgyaláson a két német dezertőr ítéletét tizenkét évi fegyházbüntetésre változtatta, csak ezt az aprócska tényt ellefelejtették tudatni a két elítélttel.

A halálukat váró emberek reménytelen vállalkozásokra is képesek. Ezért a szerencsétlen spanyolok és a hozzájuk csatlakozó németek szökni próbáltak. Az akció csak szökési kísérlet maradt, ezért kivételesen kegyetlen kínzásokat kellett átélniük a halálzárka lakóinak. A filmes sokáig pörgethetné a naptár lapjait, az idő múlását szemléltetve. Baumann-nak tíz hónap adatott ebből az embertelen sorsból.

A szállítás képsora után Ludwigot az esterwegini koncentrációs tábor lakói között látjuk a vásznon. A tábor élete nem sokban különbözött a halálzárkában tapasztaltaktól. Válogatott, kegyetlen kínzások, amelyek gyakran halállal végződtek, a néhol kegyesnek mondható kivégzések, a hitetlenek Istenhez fordulásai, az örületbe hajszoltak őrzőjei, a hívők Istentől elfordulásának látványa töltötte ki a dezertőrök mindennapjait.

Újabb filmkockákon a torgau koncentrációs tábor lehangoló képei. A nyomorúságos körülmények között a fertőző betegségeket számatlanul szedték áldozataikat. Ludwig diftériát kapott, de a halál árnyéka akkor az életet jelentette számára. Az elkülönített helyen szabadon mozoghatott – igaz, nagy lelki fájdalmakat okozott neki, hogy gyakran olyan kabátot volt kénytelen magára öltetni, amelynek mellén, hátán golyó ütötte lyuk tátongott...

A filmszalag megkopott képsorai a keleti frontot mutatják, ahol ágyúlövészként találjuk főhősünket. Miután az orvosok egészségesnek találták a szöke elítéltet, büntetőzászlóaljba irányították. Az ágyútöltő munkát, amit csak kivételes szerencsével lehetett túlélni, elítéltekkel végeztették. Ez a haláltánc nem tartott sokáig a két elítélt számára. Az egyik lövedék becsapódása után Ludwigot a katonai kórházba szállították, míg egy másik robbanás után Kurt élettelen testét a közös sírgödörbe rakták.

A kórházban fizikai fájdalmai mellett elveszített barátja miatti lelki fájdalmaitól is szenvedett a dezertőr. A háború a vége felé járt, vagyis egyre több jel erősítette a befejeződés remé-

nyét. Ebben a bizonytalan időszakban a katonai kórház orvosai gondoskodtak Ludwig sebeinek lassú gyógyulásáról. Ennek köszönhetően a brémai dezertőr túlélte a második világháború borzalmait. A fájdalom, a szenvedések és a halál fekete, a túlélés és az újrakezdés reményének fehér képei elhomályosulnak, és a jelen színes képeivé tisztulnak...

A megterített asztalon gőzölög a Jókai bableves. Zoli, az Erfurtban élő magyar férfiú – aki erre a napra vállalta a tolmácsolás feladatát – és német feleségének ajándéka. Ezzel tolmácsunknak régi vágya teljesül, ugyanis magyarok társaságában szeretne volna egyszer elfogyasztani kedvenc ételét.

Az étkezés előtti áldás elmondása közben a brémai öregúr kezét fogtam. A délelőtt folyamán hallott élettörténetének ismeretében akár egy megfáradt, legyengült bácsika ülhetne mellettem, de nem. Herr Baumann megcáfolja a feltételezett összefüggéseket. Némi pihenés után folytatja életének történetét, és e különös régi film tovább forog...

A képek a háború utáni valóságot mutatják. Romba dőlt házak, szomorú tekintetű emberek... Nemcsak a romos portákon kell elkezdeni a helyreállítási munkákat, hanem az emberi kapcsolatokban is. Alig akad olyan család, ahol nem gyászolnak valakit. Vissza nem tért apákat, fiakat. Bombázások áldozatai között szereplő anyákat, leányokat, nagyszülőket, unokákat. A sok szomorúság mellett néha akad öröm is a visszatért férfiak számára. Az egykori kőművesegéd is hazatalál a szülői házhoz.

A szomszédok, az utca lakói nem fogadják szeretettel a dezertőrt. A náci mentalitás előítélet, ellenszenvet váltott ki az emberekből az árulóval, a bűnözővel szemben. Ludwig nem találja a helyét. Elfordultak tőle az emberek, kiközösítettként kénytelen élni. Édesapja halála után egyre gyakrabban néz a pohár fenekére. A szerelem, a házasság, a gyermekáldás örömei sem tudják feledtetni lelki bánatát megbélyegzése miatt, melyet a társadalom ragasztott rá.

Az egykoron a malteros vödörök mellől álmodozott reménytelen élet képei szép feleségről, családi házról, gyerekekről – elvesztek a halálzárkában. A háborúból hazafelé tartva újra megálmodta, és amikor beteljesedne a szép reménytelen álmom, nem tud felhőtlenül örülni. Siratja elveszített szüleit, legkedvesebb bajtársát, de legfőképpen elveszített méltóságát. A törvények értelmében ő elítélt. Dezertőr, haderőbomlasztó, a sereg

mentális állapotát aláásó, háborús szolgálatmegtagadó. Lelki fájdalmait feledtető, öntudatlanságba segítő, szeszpárlattal teli üvegek ürülnek ki az asztalánál némán ücsörgő ember mellett. Az egykori szökött rab az alkohol rabságába menekülve keres lelki megnyugvást.

Megrázó (felrázó) képsorok a vászonon... Évekkel később a brémai lakás még mindig szintelen képei. Az ügyes kőművesegéd kezének nyomai, ötletes megoldások a konyhában, a gyerekszobában. A figyelme-sőbb szem azonban észreveszi az elhanyagolt, felújításra szoruló bútorokat (leesett szekrényajtó, hiányzó polc). Az ajtó nélküli szekrényben szépen elrakott, frissen mosott gyermekruhák. A gyerekszobában öt kisgyermek játszik, jobban mondva randalirozik, veszekszik. Tehetik mindent, mivel édesapjuk öntudatlanul, részegen fekszik az ágyban. Az édesanya csitíthatná gyermekeit, ha tudná. Erőtlenül megpróbálja, de a fájdalomtól a földre rogy a vajúdo test. A szülési folyamat elindult. A magzatvíz elfolyt, a fájások egyre sűrűsödve törnek rá az ájulás szélén tántorgó, vérző édesanyára. A segítség későn érkezik. A kórházba érkező apát a sokkoló hír fogadja: Felesége belehalt a szülésbe.

Zokogva tér haza, és a szesz üveget földhöz vágva mindörökre véget vet az italozásnak. Felhagy az önsajnálattal, és felgyűrt ingujjal nekilendül vezeklő feladatának. A következő évek is a nehézségekről szólnak. Egy emberről, egy édesapáról láthatunk képeket, aki egyedül nevel fel hat gyermeket Brémában.

A vetítógép hangja megváltozott, a csévérről elfogyott a régi film. E fekete-fehér képek is színekről szóltak. A szenvedés, a bánat, az erőfeszítés, és az élet, a gyermekekben való továbbélés, a remény, a jövő színeiről...

*

A jelen: Ludwig Baumann a Nemzetiszocialista Katonai Igazságszolgáltatás Áldozatainak Szövetségi Egyesületében küzd a Wehrmacht-dezertőrök törvényes rehabilitációjáért. Néhányan élnek csupán a hajdani dezertőrök közül, de ők még küzdenek. Ha már túléltek a borzalmakat – mondják –, nem szeretnék önértükben sértetten, jogerősen elítéltként meghalni, mint társaik az elmúlt hatvan év során. A német kormánytól várnak teljes rehabilitációt.

Baumann úr a kedvünkért utazott el Brémából Erfurtba, s ha már itt volt, szeretett volna feltétlenül ellátogatni egy helyre. Természetesen elkísértük. Még az öregúr beszámolójának hatása alatt voltam, amikor elhalad-

tunk a Dóm előtt. Igazán impozáns épület. A téren túl egy várfal emelkedik, és e fal tövében egy emlékmű. Ide igyekeztünk.

Herr Baumann megállt az emlékmű előtt, és átadta magát a megemlékezés áhítatának. Szép kép. A rozsdaszínű vasszobrok alakokat ábrázolnak. Nyolc alak, mint egy menetoszlop. A hét egyforma alak előre nézve menetel a hatalmas kőfalnak. Érthető az üzenet. Az értelmetlenségbe vezető úton haladókat jeleníti meg számomra. De a nyolcadik, jobbról a második visszafordul, hátat fordít az értelmetlenségnek. Ő a dezertőr.

Lenyűgöz ez a látnivaló. Odalépek e szobrok elé. Lábaim előtt egy emléktábla a kockakövek közé süllyesztve. Az ismeretlen dezertőr emlékművére hívja fel a figyelmet. Az emléktáblán egy idézet:

„SEID SAND, NICHT DAS ÖL
IM GETRIEBE DER WELT”

„Legyetek homok, s ne olaj
a világ gépezetében!”

Ránéztem a mellettem álló homokemberre, és megszorítottam kezét. Danke, Herr Baumann! – mondtam. Az öregúr halkán válaszolt valamit. Hátranéztem, de Zoli távolabb beszélgetett. Úgy éreztem, értem a számomra idegen német szavakat. Talán azt mondhatta: „Nem én érdemlem meg a köszönetet, hanem azok, akiket itt kivégeztek.” Arrébb léptem, és azokra a német fiatalokra gondoltam, akik úgy hatvan éve itt bátran néztek szembe a gyilkos puskákkal. Kik lehettek ők? Hans, Franz, Günter, Ludwig, Kurt? Milyen álmaik lehettek? Álmodok, vágyak, amelyek nem valósulhattak meg. Majd más német fiatalok jutottak eszembe – akik talán valahol a közelben élhetnek –, akik nekem küldtek üdvözlő lapot a baracskai börtönbe, ezzel a gondolattal: „Tetted följegyezve, munkád nem hiábavaló” – és az aláírások: Rudolf, Klaus, Otto és a többiek. S akkor úgy gondoltam, hogy számomra ezentúl az itt nyugvó ismeretlen dezertőrök tettei is föl vannak jegyezve, mert az erőszak nélküli lét időtlen és határtalan...

Közben odakint elállt a hóesés, holnapra már semmi sem marad a szép fehérségből. Ellépnék az ablaktól, de tekintetem megakad gyermekeim homokozóján. Lám, milyen érték lehet egy homokszem, mely megakaszthat egy gépezetet, egy rosszul működő gépezetet! Hát még milyen érték egy homokember a világ gépezetében. Sok homokember...

Habos László